

sobu z dalšího aspektu. Patří k nim např. čtyřsvazkový *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (vycházel postupně v letech 1983, 1988, 1994, 2009; dohromady má 16 790 hesel a 3 584 stran), *Nová slova v češtině. Slovníky neologizmů 1 a 2* (1998 a 2004, 4600 a 7000 hesel), *Slovník nespisovné češtiny* (1. vydání 2006, 2. a 3., rozšířené vydání 2007 a 2009 – 17 000 výrazů z argotu, slangu a obecné češtiny, slova z romštiny či z jidiš) nebo *Nový akademický slovník cizích slov* (2005, cca 100 000 výrazů ze všech oborů lidské činnosti, rozšíření *Akademického slovníku cizích slov*). Původ slov objasňují slovníky etymologické: Josef Holub – František Kopečný: *Etymologický slovník jazyka českého* (1952), Václav Machek: *Etymologický slovník jazyka českého* (1968) nebo nejnověji Jiří Rejzek: *Český etymologický slovník* (2015).

I. B.

Švestka, meruňka, broskev a jiné plodiny

Je celkem přirozené, že názvy ovoce a zeleniny v sobě skrývají informaci o svém původu, jinými slovy o tom, zda jsou v daném jazyce domácí, či nikoliv. Dobře si to uvědomujeme u názvů exotického ovoce – jména jako *avokádo*, *liči*, *kiwi*, ale i běžnější *pomeranč*, *citron*, *banán* či *ananas* prozrazují na první pohled svůj cizokrajný původ a ani by nás nenapadlo hledat jejich výklad domácí. Cizí původ je ovšem patrný i z hláskové skladby pojmenování ovocných druhů méně exotických – např. *angrešt* je zřejmě přejetí z italštiny, stejně jako *rybíz* (přes rakouskou němčinu). Na druhé straně jistě nebude v rozporu s našim jazykovým citem zjištění, že slova *jablko*, *bruška* či názvy lesních plodín jako *jahoda*, *malina*, *ostružina*, *brusinka* či *borůvka* jsou slova domácí – jejich stáří sahá někdy až do období před slovanského (*jablko*, *bruška*, *jahoda*), někdy jde o lokální pojmenování relativně mladší (*borůvka*). U řady názvů si však původem jisti být nemůžeme. Slovo *třešeň* se tváří jako domácí a jistě bychom i věřili tomu, že se tato peckovina vyskytuje v našich krajích odedávna. Přesto jde o ovoce importované – původ slova je třeba hledat asi až v Malé Asii, odkud se přes řečtinu a lidovou latinu (*ceresia*) dostalo do slovanštiny (srov. tvarově bližší slovenské *čerešňa*), ale i např. do germánských jazyků (anglické *cherry*, německé *Kirsche*).

Podobně exotický původ mají i názvy peckovin uvedených v titulku. Ty jsou navíc zajímavé tím, že jde původem o přídavná jména, která rozvíjejí latinské jméno pro švestku (*prunus*) a specifikují tak, odkud který druh této „švestky“ pochází.

Nejméně jasné z této trojice je slovo *švestka*. Nenajdeme ho v žádném jiném slovanském jazyce, je pouze české. Čeština má ovšem stejně jako další slovanské jazyky ještě jiný výraz pro švestku – *slíva*. Ten je domácího původu a etymologicky se vykládá od starého indoevropského kořene, který značil ‚namodralý‘. Zdá se ale, že *švestka* označovala poněkud jiný druh, o něco větší a podlouh-

lejší. Dosti podobné slovo je v jižních a západních německých dialektech – *Zwetschge*, *Zwetschke* apod., jeho vztah k našemu slovu ale není jasný. Proti přejetí českého slova z němčiny mluví dřívější české doklady (už z konce 15. století), proto se (alespoň v české etymologii) předpokládá spíš opačná cesta přejetí, zatímco německé etymologické slovníky preferují dosti krkolomný výklad z lat. (*prunus*) *damascena* ‚damašská (švestka)‘. Tento druh ‚arabské‘ švestky má však ve středověku i alternativní název *prunus sebestena* (asi podle antického města *Sebaste* v dnešním jižním Turecku), který je tvarově našemu (ale i německému) slovu přece jen bližší, i když přímo z něj českou podobu vyvodit nemůžeme. Je ale dosti pravděpodobné, že z nějaké varianty tohoto přídatného jména (snad z nedoloženého *sebestica*) naše *švestka* a snad i něm. *Zwetschge* pochází.

Žádné pochybnosti naproti tomu nepanují u názvu *meruňka/merunka*, který se u nás objevuje rovněž už na sklonku staročeského období. Jméno tohoto ovoce a ovocného stromu se vykládá z (*prunus*) *armeniaca*, tedy ‚arménská (švestka)‘. Stejného původu je i slovenské *marhulá* a další podobné výrazy.

Již staročeský je také název pro broskev, objevující se ve starší době nejčastěji v podobě *břeškev/břeškev*. Zdrojem výpůjčky je latinské (*prunus*) *persica*, tedy ‚perská (švestka)‘, srov. i ruské *persik* či německé *Pfirsich* (broskev přišla do Evropy přes Persii z Číny). Právě ve srovnání s novějším ruským *persik* vyniká starobylost staročeské podoby *břeškev* (stejně tak i slovinského *breskev*, srbského a chorvátského *breskva* či staršího polského *brzoskiew*); z hláskové podoby se zdá, že tato slovanská výpůjčka sahá až před 9. století. Zbývá ovšem vysvětlit, jak se ze staročeského *břeškev* stalo dnešní *broskev*. Nešlo tu o žádnou hláskovou změnu, ale o kuriózní míšení našeho *břeškev* se slovem *broskev*, které ovšem znamenalo ‚zelí‘ (z latinského *brassica*). Tento druhý význam zanikl a z variant *břeškev/broskev*, které jsou ještě např. v Jungmannově slovníku v podstatě rovnocenné, se nakonec prosadila ta druhá.

Na závěr zmíníme ještě jedno zajímavé pojmenování plodiny, která s výše uvedenými druhy ovoce nemá nic společného, jistým spojovacím rysem však může být to, že se v jejím názvu skrývá území, odkud se k nám rozšířila. České *brambor/brambora* nemá obdobu v žádném jiném jazyce a dokonce i v českých nářečích se užívají výrazy jiné (*zemáky*, *krumple*, *erteple* aj.). Je známo, že do Evropy se

dostaly brambory dost pozdě; k nám zřejmě až za třicetileté války přes Německo. Právě z toho vychází výklad ‚plodina přišlá z Branibor‘. Na jeho podporu lze uvést nářeční podobu *branibor* ‚brambor‘ (na druhé straně lužické *Brambor* ve významu ‚Branibor‘), slovenské nářeční *švábka* (vlastně ‚plodina ze Švábska‘) a koneckonců i výrazy německého původu, které se v českých nářečích i jiných slovanských jazycích pro bramboru užívají.

Jiří Rejzek